

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

N U T A R I M A S

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖJŲ VALSTYBINIŲ PENSIJŲ ĮSTATYMO 4 STRAIPSNIO (2002 M. LIEPOS 2 D., 2004 M. LAPKRIČIO 4 D., 2005 M. GEGUŽĖS 19 D., 2006 M. BIRŽELIO 8 D. REDAKCIJOS) ATITIKTIES LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJAI

2007 m. spalio 22 d.
Vilnius

[...] teisėjas, kuriam tenka pareiga nagrinėti visuomenėje kylančius konfliktus, taip pat ir asmens konfliktus su valstybe, turi būti ne tik aukštos profesinės kvalifikacijos bei nepriekaištingos reputacijos, bet ir materialiai nepriklausomas, saugus dėl savo ateities. Teisėjo atlyginimo ir kitų socialinių (materialinių) garantijų konstitucinės apsaugos imperatyvas kyla iš Konstitucijoje (inter alia jos 109 straipsnyje) įtvirtinto teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, kuriuo siekiama teisingumą vykdančius teisėjus apsaugoti tiek nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių poveikio, tiek nuo kitų valdžios įstaigų ir pareigūnų, politinių ir visuomeninių organizacijų, komercinių ūkinių struktūrų, kitų juridinių ir fizinių asmenų įtakos.

[...] įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų teisėjo ir teismų nepriklausomumą, inter alia teisėjo socialines (materialines) garantijas ne tik teisėjui einant pareigas, bet ir nutrūkus jo įgaliojimams. [...] pabrėžtina, kad teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams turi būti realios, o ne vien nominalios.

[...] Pagal Konstituciją teisėjams nustatytos materialinės ir socialinės garantijos turi būti tokios, kad atitiktų teisėjo konstitucinį statusą ir jo orumą.

[...] Konstitucinė sąvoka „teisėjo atlyginimas“ apima visas išmokas, mokamas teisėjui iš valstybės biudžeto.

[...] bet kokie mėginimai mažinti teisėjo atlyginimą ar kitas socialines garantijas arba teismų finansavimo ribojimas yra traktuojami kaip kėsinimasis į teisėjų ir teismų nepriklausomumą. Teisėjas kaip ir kiekvienas asmuo, turi teisę ginti savo teises, teisėtus interesus bei teisėtus lūkesčius.

[...] mažinti teisėjų atlyginimą galima tik įstatymu, tai daryti galima tik laikinai – kol valstybės ekonominė ir finansinė būklė yra itin sunki, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Tačiau, net ir tuo atveju, teismų finansavimas, teisėjų atlyginimai negali būti sumažinti taip, kad teismai negalėtų atlikti savo konstitucinės funkcijos ir priedermės – vykdyti teisingumo arba teismų galimybė tai atlikti būtų suvaržyta.

[...] visi teisėjai, vykdydami teisingumą, turi vienodą teisinį statusą tuo atžvilgiu, kad negali būti nustatomos nevienodos teisėjo nepriklausomumo vykdant teisingumą (sprendžiant bylas), savarankiškumo garantijos, tačiau teisėjų vienodo teisinio statuso principas nereiškia, kad teisėjų materialinės ir socialinės garantijos negali būti diferencijuojamos pagal aiškius, ex ante žinomus kriterijus, nesusijusius su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas (pavyzdžiui, pagal asmens darbo teisėju trukmę).

[...] teisminė valdžia yra formuojama profesiniu pagrindu. [...] teisėjai yra paaukštinami juos atleidus iš ankstesnių pareigų ir paskyrus aukštesnės grandies teismų teisėjais. Sprendžiant dėl teisėjų paaukštinimo yra vertinama inter alia jų kvalifikacija – profesinis pasirengimas. [...] įstatymų leidėjas turi įgaliojimus diferencijuoti teisėjų socialines (materialines) garantijas pagal tai, kokios teismų sistemos ir kurios grandies teismo teisėjams jos yra nustatomos, kitaip nebūtų materialinių paskatų (net jei kitų paskatų būtų) teisėjams siekti profesinės karjeros.

[...] tos pačios teismų sistemos ir tos pačios grandies teismo teisėjams už darbą turi būti atitinkamai atlyginama nė vieno iš jų nediskriminuojant ir nė vienam netaikant privilegijų, ir jiems turi būti nustatytos atitinkamos – nediskriminacinės ir privilegijoms neprilygintinos – socialinės (materialinės) garantijos.

[...] teisėjų atlyginimų atveju, taip ir teisėjų socialinių (materialinių) garantijų nutrūkus teisėjo įgaliojimams (teisėjų pensijų) atveju turi būti atsižvelgiama į tai, kad iš Konstitucijos kyla teismų priskyrimas ne vienai, bet kelioms teismų sistemoms, taip pat į tai, kad bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų sistemos, kaip institucijų sistemos, yra ne vienos grandies.

[...] Reikalavimai teisėjo socialinėms (materialinėms) garantijoms yra įtvirtinti ir tarptautiniuose dokumentuose. Visuotinės teisėjo chartijos nustatyta, kad „teisėjas privalo gauti pakankamą atlyginimą, kad būtų užtikrintas tikras ekonominis jo nepriklausomumas“, kad „atlyginimas neturi priklausyti nuo teisėjo darbo rezultatų ir negali būti sumažintas tol, kol jis eina teisėjo pareigas“, kad „teisėjas turi teisę išeiti į pensiją ir gauti kasmetinę išmoką ar pensiją, kurios dydis priklauso nuo teisėjo profesinės kategorijos“, taip pat kad „išėjusiam į pensiją teisėjui negali būti trukdoma eiti kitas teises pareigas tik dėl tos priežasties, kad jis anksčiau dirbo teisėju“.

[...] įstatymų leidėjas teisėjų valstybinę pensiją traktuoja kaip vieną iš teisėjų socialinių garantijų.

[...]Valstybė, įstatymu nustatydamas, kad asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, įgyja teisę į tam tikrą įstatyme nustatytą pensiją, kartu prisiima išpareigojimą tokią pensiją paskirti ir ją mokėti, taigi privalo garantuoti atitinkamą pensinį aprūpinimą nurodytiems asmenims tokiais pagrindais bei dydžiais, kurie nustatyti įstatyme, o asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė vykdytų įstatymu prisiimtą išpareigojimą ir jiems skirtą atitinkamą pensiją bei mokėtų nustatyto dydžio išmokas; įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų atitinkamos pensijos mokėjimą įstatymo nustatytas sąlygas atitinkantiems asmenims. Kai Konstitucijai neprieštaraujančiu įstatymu nustatyta pensija yra paskirta ir mokama, ši asmens įgyta teisė ir teisėtas lūkestis yra sietini ir su šio asmens nuosavybės teisių apsauga.

[...] Nustatant, kokiems asmenims skiriama ir mokama valstybinė pensija, valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius, privalo paisyti konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo bei proporcingumo principų; valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas neturi tapti privilegija. Jeigu įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas tokio pensinio aprūpinimo pagrindus, asmenis, kuriems skiriamos ir mokamos šios pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, taip pat pensijų dydžius, nepaisytų Konstitucijos (pavyzdžiui, valstybines pensijas skirtų asmenims, kuriems tokios pensijos negali būti skiriamos, nustatytų nepagrįstai didelius ar mažus tokių pensijų dydžius arba nustatytų nepagrįstas tokių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas), toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti ginamas.

[...] valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų ir yra mokamos iš valstybės biudžeto; todėl gali būti nustatytas maksimalus tokių pensijų dydis.

[...] kreiptis dėl teisėjų valstybinės pensijos paskyrimo galima bet kuriuo metu po teisės gauti šią pensiją atsiradimo dienos, [...] teisėjų valstybinė pensija skiriama iki mirties.

[...] tai, kad pagal Konstituciją teisėjai nepasibaigus įgaliojimų laikui ir nesulaukę įstatyme nustatyto pensinio amžiaus gali būti atleidžiami iš pareigų dėl sveikatos būklės, savaime negali būti pagrindu jiems netaikyti su teisėjo statusu susijusių socialinių (materialinių) garantijų nutrukus teisėjo įgaliojimams, nustatytų (ir taikomų) teisėjams, kurių įgaliojimai nutrūko jiems sulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus arba pasibaigus įgaliojimų laikui. Nors įstatymų leidėjas turi tam tikrą diskreciją nustatyti tokių teisėjų (atleistų iš pareigų dėl sveikatos būklės nepasibaigus įgaliojimų laikui ir nesulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus) socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas nutrukus jų įgaliojimams, jis neturi diskrecijos nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad socialinių (materialinių) garantijų nutrukus teisėjo įgaliojimams atžvilgiu teisėjų, nepasibaigus įgaliojimų laikui ir nesulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus atleistų iš pareigų dėl sveikatos būklės, statusas būtų priešpriešinamas teisėjų, kurie iš pareigų buvo atleisti jiems sulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus arba pasibaigus įgaliojimų laikui, statusui. Pabrėžtina, kad minėtas teisėjo įgaliojimų nutrūkimo pagrindas yra susijęs ne su paties teisėjo laisvu apsisprendimu nebebūti teisėju, nebesiekti teisėjo karjeros, o su tuo, kad jis dėl nuo jo nepriklausančios priežasties – sveikatos būklės negali eiti savo pareigų ir jo įgaliojimai turi būti nutraukti pirma laiko. Įstatymų leidėjas, nustatydamas teisėjų socialines (materialines) garantijas nutrukus jų įgaliojimams, šios aplinkybės negali nepaisyti.

Kitaip vertintinos teisinės situacijos, kai teisėjai, nepasibaigus įgaliojimų laikui ir nesulaukę įstatyme nustatyto pensinio amžiaus, yra atleidžiami iš pareigų savo noru (atsistatydina), taip pat kai teisėjai yra atleidžiami iš pareigų juos išrinkus į kitas pareigas arba jų sutikimu perkėlus į kitą darbą. Tokie teisėjo įgaliojimų nutrūkimo pagrindai yra susiję su paties teisėjo laisvu apsisprendimu nebebūti teisėju, nebesiekti teisėjo karjeros (visiškai arba laikinai). Todėl įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti, ar teisėjų socialinės (materialinės) garantijos nutrukus teisėjo įgaliojimams tokiems asmenims (iš teisėjo pareigų atleistiems savo noru, atsistatydinusiems, taip pat atleistiems iš teisėjo pareigų išrinkus juos į kitas pareigas arba jų sutikimu perkėlus į kitą darbą) sietinos vien su šių asmenų kaip teisėjų įgaliojimų nutrūkimu, ar ir su kitais teisiniais faktais.

[...] pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu; galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis; ši nuostata *mutatis mutandis* taikytina ir kitoms pensijų rūšims, *inter alia* Valstybinių pensijų įstatyme numatytoms valstybinėms pensijoms.